

НАША ПОЉОПРИВРЕДА И ШУМАРСТВО

ГОДИНА IX

ТИТОГРАД 1963.

БРОЈ 4

Ристо ВУКЧЕВИЋ, економиста
Извршно вијеће СР ЦГ — Титоград

Аграрна насељеност у Црној Гори као фактор у избору инвестиционих улагања у пољопривреди

Као што је познато Црна Гора има најмању густину насељености у поређењу са другим социјалистичким републикама. Па ипак, она показује највећу аграрну насељеност у земљи те располаже са знатним резервама становништва способног за рад на селу.

Неповољна структура пољопривредних површина изразито је обиљежена малим учешћем обрадивог земљишта. Поред тога, површине које могу бити приведене интензивној обради претпостављају висока инвестициона улагања. Ове чињенице снажно се реперкутују на аграрну насељеност и рентабилитет пољопривредне производње чинећи ову прву са осјетним вишковима пољопривредног становништва, а рентабилитет категоријом којој се може вршити рационални приступ једино са дугорочног аспекта.

Ово излагање усмјерено је на истицање неких проблема и идеја за њихово рјешење, без претензија на апсолутизацију тих мишљења као једино рационалних и једино оправданих. Напротив, сматрамо да у вишеалтернативним приједлозима треба наћи оптимално рјешење са становишта развоја привреде као цјелине.

Густина насељености у нашој земљи и по појединим републикама према попису становништва из 1961. године износила је¹:

¹ СТЈ — 1963. стр. 334

	Површина у км ²	Број становника	Становника на 1 км ²
СФРЈ	225.804	18.549	72,5
СРЦГ	13.812	472	34,2
СРБиХ	51.129	3.278	64,1
СРХ	56.538	4.160	73,6
СРМ	25.713	1.406	54,7
СРСл.	20.251	1.591	78,6
СРС	88.361	7.642	86,5

Густина насељености у Црној Гори знатно је мања од југословенског просјека те у односу на овај чини свега 47,1⁰/₀.

Овако ријетка насељеност израз је привредне неразвијености подручја и других специфичности кроз које је текао његов развој у прошлости.

У периоду до рата пољопривредно становништво чинило је скоро четири петине укупног броја становника што је било изнад југословенског просјека². Према пописима становништва 1931—1961. учешће пољопривредног становништва у укупном броју становника било је следеће³:

	Црна Гора		Југославија	
	Укупно становниш.	Пољоприв. становниш.	Укупно становниш.	Пољоприв. становниш.
1931	100,0	79,3	100,0	76,6
1948	100,0	75,8	100,0	67,2
1953	100,0	62,4	100,0	60,9
1961	100,0	48,1	100,0	30,1

У послеријатном периоду била су интензивнија помијерања у структури становништва Црне Горе, када се ово посматра са становишта пољопривредног и ванпољопривредног становништва. Одлив пољопривредног становништва био је бржи у Црној Гори него у Југославији, што је у првом реду последица знатно веће затечене аграрне пренасељености која је и поред тога остала већа у Црној Гори него што износи југословенски просјек. У том погледу интересантни су подаци последњег пописа становништва⁴

² Према попису становништва 1931. године, структура становништва у Југославији била је следећа:

	Пољоприв. шумарство и рибарство	Индустрија	Трговина и саобраћај
Југославија	76,6	11,0	4,8
Босна и Херцеговина	83,4	7,2	4,1
Црна Гора	79,3	6,0	4,0
Хрватска	76,4	11,1	5,1
Македонија	73,9	10,8	5,5
Словенија	60,3	22,2	6,8
Србија	77,4	10,6	4,6

³ Према подацима СГЈ — 1963. и СГНРЦГ — 1955. За 1931. годину подаци су дати према попису становништва — 1931. године.

⁴ Статистички билтен бр. 250 — СГЈ — 1963. године.

	Пољопривредно станов. (у 000)	Пољоприв. активно	% активног
СФРЈ	9.170	4.675	50,9
У томе:			
Босна и Хер.	1.642	747	44,9
Црна Гора	221	87	39,4
Хрватска	1.819	978	53,7
Македонија	718	322	44,7
Словенија	493	281	57,0
Србија	4.277	2.260	52,8
	Обрадива површина без ливада у 000 ха	Број становника (активних пољопривредних на 100 ха обрадиве површине)	
СФРЈ	8.381	56	
У томе:			
Босна и Хер.	1.300	57	
Црна Гора	76	114	
Хрватска	1.752	56	
Македонија	663	48	
Словенија	349	81	
Србија	4.234	53	

Црна Гора има изразито мало учешће активног становништва у укупном пољопривредном становништву али упоредо са тим има највећи број активних становника у односу на обрадиву површину. Свођењем броја активног становништва, по хектару обрадиве површине, на југословенски просјек показао би се слободан радни фонд од око 44 хиљаде лица. То практично значи да је скоро сваки други активни становник слободан у погледу радног фонда, тј. могао би бити упослен у неку ванпољопривредну дјелатност без утицаја на пољопривредну производњу. Уз претпоставку да је аграрна насељеност у Црној Гори већа за 50% од југословенског просјека (рачунајући под аграрном насељеношћу број активних становника по хектару обрадиве површине) показао би се вишак радно способног становништва од око 22 хиљаде.

Како постоји осјетна разлика у квалитету земљишта, интензитету обраде, затим, разлике у структури култура, величини сточног фонда итд., за потпунији приказ аграрне насељености потребно је имати у виду и друге показатеље а не само број становника по јединици обрадиве површине. Врло је могуће, да доходак из пољопривреде по глави становника буде већи у једном подручју гдје је број активних становника већи по јединици обрадиве површине него, пак, у другом подручју, гдје је овај однос мањи. Тако на примјер у Словенији има 81 активни становник на 100 хектара обрадиве површине а у Македонији 48, па ипак, доходак из пољопривреде по глави пољопривредног становништва у Словенији износи 173 хиљаде, а у Македонији 69 хиљада⁵.

⁵ Подаци рачунати према СГЈ — 1963. године, а односе се на стање у 1961. години.

Очигледно, да број становника на јединицу обрадиве површине није довољан показатељ о аграрној насељености. Његова мањкавост је у томе што не пружа увид у висину материјалне производње или, пак, доходака који се постижу на том земљишту по глави становника. Због тога при оцјени аграрне насељености треба имати у виду и висину дохотка по глави становника:

	(Доходак из пољопривреде у 1961. години)	
	Доходак по глави пољоприв. станов.	Доходак по глави пољопривредно активног становништва
СФРЈ	86	169
У томе:		
Босна и Херцег.	63	140
Црна Гора	59	152
Хрватска	103	193
Македонија	69	154
Словенија	173	307
Србија	82	155

Доходак по глави пољопривредног становника најзначајнији је у Црној Гори а ако се посматра по активном пољопривредном становнику онда Црна Гора заузима претпосједње мјесто.

Под претпоставком да доходак у пољопривреди Црне Горе износи по глави пољопривредног становништва као и у југословенском просјеку, онда би добили из пољопривреде око 27 хиљада активних лица која треба да нађу мјесто у ванпољопривредним дјелатностима.

Према томе, ако доходак узмемо као мјерило долазимо до податка да је мања аграрна насељеност у Црној Гори него што показује однос активног становништва по јединици обрадиве површине. Пошто Црна Гора има знатне површине под ливадама и пашњацима, а ове не улазе у обрадиве површине мада се и на њима остварује извјестан доходак, то је утицало да се са становништва дохотка по глави становника покаже мања аграрна насељеност у односу на југословенски просјек, него, пак, када се ова мјери односом становника према обрадивој површини.

Оба начина исказа аграрне насељености показују да је она веома висока у односу на југословенски просјек. Прихватајући средњу вриједност резултата ова два начина за обрачун пољопривредног становништва, које треба путем запослења превести у ванпољопривредне дјелатности и на тај начин свести аграрну насељеност на југословенски просјек, добијамо сљедеће податке:

	СФРЈ	СРЦГ	Разлика	Однос
1. На 100 ха обрадивог земљишта				
а — пољоп. становника	109	291	182	—
б — пољоп. активних станов.	56	114	58	—
2. Доходак из пољ. у 000				
а — по глави пољ. станов.	88	59	—	0,686
б — по глави актив. пољ. станов.	169	152	—	0,899

На сваких 100 хектара обрадиве површине у Црној Гори има 182 становника више него у југословенском просјеку. Свођењем на југословенски просјек добија се вишак од (760 стотина хектара x 182 становника) 138,3 хиљаде становника, од чега активних (760 стотина x 58) 44, 1 хиљада.

Свођењем пољопривредног становништва на југословенски, просјек полазећи од изједначења дохотка, добија се следећи обрачун:

221 хиљада пољоп. становника x (0,1000 — 0,686) = 69,4 хиљаде.

Узимајући средњу вриједност обрачунатих износа (потребно је респектовати оба односа и доходак и обрадиву површину), добија се следећи износ:

(138,3 хиљада + 69,4 хиљаде):2 = 103,8 хиљаде.

На број од 103,8 хиљаде треба примијенити учешће активног становништва а ово износи 39,4%, те ће број пољопривредних становника који треба да нађу запослење у ванпољопривредним дјелатностима чинити (103,800 x 0,394) = 40,9 хиљада лица.

Аграрна насељеност је различита унутар појединих подручја у СРЦГ. Ако подручја групишемо према извјесној географској обликованости и распореду производних снага имали бисмо пет мањих рејона који су просторно доста хомогени:

- Приморски рејон (општине: Улцињ, Бар, Будва, Тиват, Котор и Х. Нови);
- Рејон површине у кршу (општине: Улцињ, Цетиње, Никшић и Плужине);
- Зетско-бјелочавлићка равница (општине: Титоград, Даниловград);
- Тарско-лимски рејон (општине: Колашин, Мојковци, Иванград, Плав, Рожај и Б. Поље); и
- Рејон Пљеваља са дурмиторским платоом (општине: Пљевља, Шавник и Жабљак).

Оваква рејонизација може имати низ приговора али нам се чини, с обзиром на извјесну економску и даљу привредно-развојну међусобну упућеност, да овако груписање одговара са становишта сагледавања аграрне насељености и евентуалног унутар-рејонског помјерања становништва из једне гране у другу.

Утврђујући аграрну насељеност на исти начин како је то урађено за Црну Гору имамо следеће прегледе:

	Пољоприв. станов.	Пољоприв. активно	Обрадива површ.	Доходак из пољоприв.
I Приморски рејон	28	12	16	1.927.000
II Рејон пов. у кршу	34	14	9	2.396.000
III Зет, белоп. равница	31	13	12	2.133.000
IV Тарско-лимски рејон	89	33	26	4.878.000
V Пљевља са дур. платоом	39	15	13	1.764.000

На основу датих података добијају се следећи односи:

	Пољоприв. станов, на 100 ха обра- диве површ.	Пољоприв. активно становниш. на 100 ха обрад. повр.	Доходак у 000 по гла- ви пољопр. становника
I Приморски рејон	175	75	69
II Рејон повр. у кршу	367	156	65
III Зет, белоп. равница	258	108	69
IV Тарско-лимски рејон	342	127	55
V Пљевља са дурмитор-платоом.	300	115	45
Просјек за СРЦГ	291	114	59
Просјек за СФРЈ	109	56	86

Одступања појединих рејона у односу на југословенски про-
сјек износе:

(Изнад југословенског просјека)

	Пољоприв. становниш. на 100 ха обрад. повр.	Пољоприв. активно становниш. на 100 ха обрад. повр.	Доходак у 000 по глави пољоприв. становниш.
I Приморски рејон	66	19	17
II Рејон повр. у кршу	258	100	21
III Зет, белоп. равница	149	52	17
IV Тарско-лимски рејон	233	71	31
V Пљевља са дурмитор. платоом	191	59	41

Свођењем пољопривредног становништва појединих рејона
по хектару обрадиве површине на југословенски просјек добија
се следећи број изнад тог просјека:

	(у 000) Пољопривредно становништво
I Приморски рејон	11
II Рејон површине у кршу	23
III Зетско-бјелопав. равница	18
IV Тарско-лимски рејон	62
V Пљевља са дурмиторским платоом	25

Ако свођење извршимо смањењем броја становника да би добили исти износ дохотка по једном пољопривредном становнику — у сваком рејону колико и у југословенском просјеку — имали би сљедећи број аграрно пренасељеног становништва:

	(у 000)
	Пољопривредно становништво
I Приморски рејон	6
II Рејон површине у кршу	6
III Зетско-бјелопав. равница	6
IV Тарско-лимски рејон	33
V Пљевља са дурмиторским платоом	19

Узимајући средњу вриједност ова два начина обрачуна долазимо до броја становништва који треба да нађе мјесто у ванпољопривредним дјелатностима да би аграрна насељеност одговарала југословенском просјеку:

	(у 000)
	Пољопривредно становништво
I Приморски рејон	6
II Рејон површине у кршу	15
III Зетско-бјелопав. равница	12
IV Тарско-лимски рејон	47
V Пљевља са дурмиторским платоом	22

У појединим рејонима активно пољопривредно становништво учествује различито у укупном броју пољопривредних становника. То учешће је сљедеће: приморски рејон 42,8%, рејон површине 41,6%, Зетско бјелопавлићка равница 41,6%, тарско-лимски рејон 37,7% и пљеваљски рејон 38,8%. Према томе број становништва које је вишак у пољопривреди износи:

	(у 000)		
	Пољ. станов.	Учешће актив. станов.	Активно пољ. станов.
I Приморски рејон	8,1	42,8	3,5
II Рејон површ. у кршу	14,7	41,6	6,1
III Зетско-бјелопав. равница	12,0	41,6	5,0
IV Тарско-лимски рејон	47,4	37,7	17,9
V Пљевља са дурм. платоом	21,6	38,8	8,4

Врло је извјесно да у области пољопривреде постоје знатне резерве радно способног становништва. Тај број, утврђен на исказани начин износи око 40 хиљада активног становништва. Ослобађањем пољопривреде толиког броја активног становништва (односно, око 103 хиљада укупног пољопривредног становништва) аграрна насељеност била би сведена на југословенски просјек. Како се ови подаци односе на 1961. годину и не укључују природни прираст то су статични и не показују даља кретања.

Но, полазимо од тога да овај број није повећан у 1962. и 1963. години јер претпостављамо да је природни прираст био једнак са одливом у друге области привреде.

У вези са овим поставља се питање: какве су могућности за смањење овако високе аграрне насељености и у којој мјери треба респектовати обимност радног фонда при комбиновању фактора производње на подручју Црне Горе.

Одговор на ово питање засеже у нека принципијелна питања теорије привредног развоја. Опредјељење за савремену технику, високу техничку опремљеност рада, а тиме за пропорционално мало учешће радне снаге има своје економско оправдање, али ово се не би могло прихватити за све гране привреде и у свим фазама развоја.

Не упуштајући се у разматрање предности високе капитал интензивности као принципа и методу развоја једне привредно неразвијене земље која је ступила на пут социјалистичке изградње, а што је био случај и са нашим развојем у послеријатном периоду, овдје ћемо се задржати на питању комбинације фактора производње у пољопривреди Црне Горе са аспекта њеног даљег развоја.

Као што је познато комбинација фактора производње (оруђа за рад, радне снаге и предмета рада) може бити врло различита било да производну композицију посматрамо са општепривредног становишта земље као цјелине, било појединих грана или, пак, са становишта појединих територијалних подручја. Наћи оптимални однос у избору могућих комбинација зависи од низа елемената: циља привредног развоја, обимности расположивих фактора производње и других релевантних фактора развоја.

Посебно интересантна питања чини избор временске сукцесије у реализацији појединих задатака и просторног размјештаја производних снага. Рјешењу ових проблема мора се прилазити са становишта краткорочних и дугорочних захтјева водећи рачуна да се обезбиједи максимални пораст производње на дуги рок. Према томе, постоји читав низ компонената које се морају имати у виду при зацртавању политике привредног развоја и унутар ове при утврђивању програма развоја појединих грана.

Разматрање даљег развоја привреде у Црној Гори мора водити рачуна о напријед показаној аграрној насељености и вишковима радне снаге који отуда проистичу. У том погледу врло је важан избор комбинације фактора производње у пољопривреди. То се може најбоље видјети из сљедећег слободно узетог примјера⁶.

Комплекс од 3000 ха приводи се савременој агротехничкој обради.

⁶ Обрачуни у примјеру су грубо изведени.

Дате су три варијанте рјешења

	Варијанте		
	I	II	III
Улагања у основна средства:			
— грађ. објекти у мил.	700	500	300
— хидросистем	1.000	1.000	1.000
— агромилиорација	1.000	1.000	1.600
— стока	1.500	1.500	1.000
— механизација	400	300	300
Укупна основ. средства	5.600	4.300	3.500
Обртна средства	400	500	1.000
Укупна средства	6.000	4.800	4.500
Број запослених ⁷	800	1.200	4.800

Рок враћања средстава износи у просјеку 15 година са 3% каматном стопом.

Прва варијанта предвиђа ратарско-сточарску робну производњу.

— пшеница	10.000 тона
— млијека	3.000 „
— месо	100 „

друга варијанта — сточарско-повртларску робну производњу:

— млијеко	2.400 тона
— поврће	24.000 „
— месо	60 „

трећа варијанта — предвиђа производњу дувана и осјетно мању сточарску производњу:

— дуван	2.600
— млијеко	1.600
— месо	40

За обрачун реализације узете су слједеће цијене⁸

— пшеница	50 динара
— млијеко	80 „
— месо	500 „
— дуван	700 „
— поврће (просјек)	30 „

Трошкови материјала које газдинство набавља од других (сточни концентрати, сјеме, гориво, мазиво, режијски материјал) износе

⁷ Број запослених добијен је на тај начин што су узета стална запо­слена и њима придодато сезонско особље путем прорачуна радних дана на годишњи радни фонд стално запослених.

⁸ Цијене одговарају просјечним цијенама у 1963. години на подруч­ју СРЦГ.

по тони дувана	100.000
по тони млијека	10.000
по тони пшенице	10.000
по тони поврћа	8.000

Амортизација:

стока и механизација по стопи од 12⁰/₁₀₀

— остала средства по стопи 1⁰/₁₀₀

Инвестиционо одржавање износи 40⁰/₁₀₀ од амортизације не рачунајући амортизацију стоке.

Након овог даје се сљедећи преглед по варијантама:

	У милионима		
	I	II	III
1. Реализација	790	942	2.228
а. Трошкови материјала и инвестиционо одржавање	160	240	295
б. Амортизација	375	241	187
2. Доходак	255	451	1.766
3. Нето лични доходак (по запосленом мјесечно 20.000)	192	288	1.152
4. Акумулација и фондови	63	163	614
5. Ануитет (годишњи)	503	402	457

Упоређењем резултата појединих варијанти може се констатовати да је трећа најповољнија и то због повољнијег избора култура, мањих улагања и омогућавања већег броја запослених. Очигледно, да је у овом случају знатно повољнија варијанта која претпоставља радно интензивну производњу него, пак, варијанта која полази од капитал интензивне производње. У овом примјеру смо пошли од сагледавања избора култура на висину улагања и број запослених. Ако сада расмотримо исти избор култура, само уз различита капитална улагања, запазићемо да примјена високе технике уједно значи и најповољније рјешење.

Претпоставимо да у трећој варијанти улагања од 1 милион динара у механизацију, смањују 2 милиона нето личних примања годишње. Ако сада претпоставимо да је механизација повећана са 200 на 400 милиона, тј. за 240 милиона то ће лични доходи бити смањени за 480 милиона или за 2.000 радника¹⁰. Вијек трајања овакве механизације је нешто око 8 година. То значи да за 8 година треба отплатити кредит за машине и истовремено извршити њихову просту репродукцију. Према томе имамо сљедеће промјене у трећој варијанти:

¹⁰ Ову супституцију радне снаге машинама обилежавамо као 20:1.

— повећање амортизације 240 мил.	8 = 30 милиона
— повећање инвест. одржавања 30% од аморти.	= 9 „
— мазиво и гориво (апроксимативно, у висини двоструког одржавања)	= 18 „
— руковаоци машинама (на 6. мил. вредности машине и радник квалиф. са мјесеч. нето 1. дохот, 25.000)	= 12 „
— Анuitет (рок отплате 8 година са 3% каматом)	= 34 „

Сада ће расподјела вриједности производње по трећој варијанти бити сљедећа:

(у милионима)

III варијанта

	а — раније	б — сада	Разлика б — а
Реализација	2.228	2.228	—
а) Трошкови материјала и инвест. одржавања	295	322	+ 27
б) амортизација	167	197	+ 30
2. Доходак	1.766	1.709	— 57
3. Нето лични доходак	1.152	684	— 468
4. Акумулација и фондови	614	1.025	+ 419
5. Годишњи анuitет	457	491	+ 34
6. Разлика (4—5)	157	534	+ 377

Ако, даље, претпоставимо да се радна снага супституише механизацијом у односима 5:1, 10:1 и 15:1; онда би из претходног примјера добили

(у милионима)

Примјери супституције

	5 : 1	10 : 1	15 : 1
— Повећана улагања у механ.	60	120	180
— Смањење нето личних дохот.	120	240	360
1. Реализација	2.228	2.228	2.228
а) Трошкови материјала и инвест. одржавања	302	309	315
б) Амортизација	175	181	188
2. Доходак	1.751	1.738	1.725
3. Нето лични доходак	1.032	912	792
4. Акумулација и фондови	719	826	933
5. Годишњи анuitет	466	474	482
6. Разлика (4—5)	253	352	451

Повећање улагања у механизацију, без сумње, има за резултат повећање акумулације. Тиме се стварају услови за бржи пораст производње и потрошње.

Ако се 50% од износа акумулације и фондова уложе за проширење производње, а при томе остаје њихово учешће непромијењено у дохотку, тада ће износ акумулације у појединим случајевима износити:

		Учешће акумулације и фондова у дохотку		Акумулација
— III варијанта — а		(614 × 100) : 1766	=	34,7 ⁰ / ₀
— супституције	5: 1	(719 × 100) : 1751	=	41,1 ⁰ / ₀
— "	10: 1	(826 × 100) : 1738	=	47,5 ⁰ / ₀
— "	15: 1	(933 × 100) : 1725	=	54,1 ⁰ / ₀
— "	20: 1	(1025 × 100) : 1709	=	59,0 ⁰ / ₀

Акумулација — инвестиције у милионима
године

		Прве	друге	треће	четврте	пете
— III варијанта — а		312	334	357	382	408
— супституција	5: 1	360	382	412	445	480
— "	10: 1	413	450	490	534	561
— "	15: 1	467	514	565	621	683
— "	20: 1	513	569	631	699	777

Највећа примјена механизације обезбјеђује и највећу акумулацију. Период од пет година обезбјеђује различиту масу акумулације. За освајање нових површина узимамо износе како су већ раније предвиђени:

(у милионима)

		Инвестиције у основ. сред. и обртна средства	Површине у хектарима	Износ по хектару
— III варијанта — а		4.500	3.000	1,50
— супституције	5: 1	4.560	3.000	1,52
— "	10: 1	4.620	3.000	1,54
— "	15: 1	4.680	3.000	1,56
— "	20: 1	4.740	3.000	1,58

Износ акумулације по појединим алтернативама омогућава привођење нових комплекса савременој обради. Рачунајући акумулацију од 5 година, а (период изградње рачунамо 5 година) улажући средства по хектару како је то раније и било, по појединој алтернативи, добијамо сљедећи преглед:

(у милионима)

		Акумулација за пет год.	Улагања по ха	Површина у хектарима
— III варијанта		1.793	1,50	1.195
— супституција	5: 1	2.079	1,52	1.368
— "	10: 1	2.448	1,54	1.539
— "	15: 1	2.850	1,56	1.827
— "	20: 1	3.189	1,58	2.018

Алтернатива са највећом интензивношћу омогућава да се за период од пет година приступи и освоји нова површина која је већа, него површина по најмање интензивној алтернативи за 68,8⁰/₀.

Број запослених по хектару, код алтернативе са најмањом механизацијом, већи је него код варијанте са највећом механизацијом за 71,5⁰/₀

Према томе, већ за период од 5 година, алтернатива са највећом механоопремљеношћу даје акумулацију којом се осваја нова површина на којој ће бити запослено радника приближно колико и на површини која се осваја акумулацијом оствареној при алтернативи са највећим бројем запослених.

Број запослених на ново освојеним површинама ће износити:

		Раније освојене површине		Нове површине		Укупно	
		површине ха	запослени	површине ха	запослени	површине ха	запослени
— III варијанта		3.000	4.800	1.195	2.203	4.195	7.003
— супституција	5: 1	3.000	4.300	1.368	1.960	4.368	6.268
— „	10: 1	3.000	3.800	1.589	2.010	4.589	5.810
— „	15: 1	3.000	3.300	1.827	2.010	4.827	5.310
— „	20: 1	3.000	2.800	2.018	1.877	5.018	4.677

Истим поступком након даљих пет година добићемо следеће резултате:

		Акумулација у мил.	Новоосвојене површине	Запослени
— III варијанта		2.503	1.669	2.670
— супституција	5: 1	3.030	2.000	2.860
— „	10: 1	3.656	2.374	3.005
— „	15: 1	4.793	3.072	3.379
— „	20: 1	5.341	3.380	3.143

За укупан период имаћемо следеће податке:

		Површина у ха	Запослени
— III варијанта		5.864	9.673
— супституција	5: 1	6.368	9.126
— „	10: 1	6.963	8.815
— „	15: 1	7.899	8.689
— „	20: 1	8.158	7.810

Проистиче закључак да капитал интензивније варијанте не само што обезбеђује бржи раст производње већ и пораст броја запослених а тиме и личну потрошњу.

На основу изложеног могу се по нашем мишљењу, извући два закључка:

Прво, код доношења конкретних инвестиционих одлука у пољопривреди треба водити рачуна да избор култура буде такав

да омогући што веће учешће радне снаге. Обимност радног фонда намеће потребе његовог што већег укључивања у процес производње. При овоме се претпостављају повољни еколошки услови, могућност мласмана и сл. Ово се нарочито односи на дуван као радно интензивну културу.

Друго, у већ датом избору култура нема опције између капитал интензивних и радно интензивних улагања јер сви показатељи говоре у прилог капитал интензивних рјешења као акумулативнијих и повољнијих за раст производње.

Аграрна насељеност, иако врло висока, не би смјела да својим притиском за нова запослења утиче на избор неповољних рјешења при избору капиталне интензивности у новим објектима пољопривреде при већ одабраној структури култура.